

Abstract

Against a background of own experience and observations, I have wished to examine the importance of animals to humans, including especially the relation between animals and children. I have done this by means of various literature and research results. In my study I will go into; 1) the general importance of animals to the physical and mental health of humans, 2) the importance of animals to the development of children, and 3) how the good relation between animal and human arises, however with largest focus on the field children and animals. Historical literature and stories suggest that animals have always been of great importance to human lives. Both directly as a source of nourishment among other things, but also at the symbolic level as a part of various stories and myths, and as pets with an important role in the family life. Several research results show that animals have a beneficial effect on the health of humans, both the physical and the mental health. As regards the importance of animals to the development of children, research results and various literature show that children can gain a close attachment with animals, but that it is particularly the way in which the animal functions in the family that determines which effect this attachment has on the development of the child. The social skills which children perhaps learn from the dealings with animals cannot necessarily be transferred directly to the dealings with humans. Therefore, it is very important that the pet is a shared family project – a shared responsibility, and that the parents have made themselves acquainted with the natural needs of the animal in order that the relation between child and animal can become a positive part of the child's development.

Indledning

Dyr har altid betydet meget i mit liv. Jeg har altid haft dyr omkring mig, og har tidligt i mit liv lært at vise omsorg og respekt for dyr og natur. Efter at jeg er blevet ældre er dyrene også begyndt at fylde en stor del af mit arbejdsliv på flere forskellige måder. Blandt andet arbejder jeg med handicapridning, og det er fantastisk at se hvor meget glæde ridningen og samværet med hestene giver de handicappede, uanset om det drejer sig om børn med mindre motoriske eller psykiske problemer, eller voksne svært handicappede og kørestolsbunde mennesker. At dyr spiller en stor rolle i familiens samspil, erfarer jeg ofte, gennem mit arbejde som dyreadfærdsterapeut, hvor jeg tager ud og hjælper folk, hvis de har problemer med deres dyr, eller underviser i hundetræning. Dyret spiller som regel en meget central rolle i familien, og ikke sjældent udgør den også en form for erstatning for et andet menneske – eller behandles i hvert fald på samme måde. Når der er problemer i samspillet med dyret og mennesket, er dette ofte også til stor frustration i familien, så uanset om dyret giver glæde eller besvær, virker det som om, at det har en meget vigtig rolle i mange menneskers liv. Dette har inspireret mig til at se på, hvad dyr rent faktisk betyder for menneskets velvære, liv og udvikling. I Danmark havde ca. 880.000 familier kæledyr af den ene eller anden art i år 2000 – og især børnefamilier har ofte et eller flere dyr (Danmarks Statistik, 2000). Man kunne dermed forestille sig, at der også i den almene befolkning er en holdning til at dyr er godt for børn. Men er der noget bevis for at dyr påvirker børns udvikling i en positiv retning? Og hvordan påvirker dyrene os generelt? Jeg er ikke i tvivl om, at dyr har rigtig stor betydning for mange mennesker, men jeg vil i opgaven, ved hjælp af diverse teorier og forskningsresultater, undersøge hvordan relationen mellem dyr og mennesker hænger sammen, og i hvor stort et omfang dyr hjælper mennesket – herunder hvordan dyr påvirker børn og børns udvikling.

I mit førnævnte arbejde som dyreadfærdsterapeut møder jeg ofte familier hvor relationen til dyret ikke har udviklet sig i positiv retning, og hvor dyreholdet giver anledning til flere bekymringer end glæder. Ofte er den problemadfærd dyret udviser egentlig ikke patologisk, men helt naturlig adfærd for den specifikke art – men en adfærd, som blot ikke passer ind i menneskets verden og hverdag. Derfor er der også en række ting, der kan gå galt i samværet med dyr, og jeg vil derfor også i opgaven undersøge, hvordan dette undgås, og hvad der skal gøres for at fremme den eventuelle gavnlige virkning for mennesket ved dyrehold. Dermed kommer jeg frem til følgende hypoteser/problemstillinger:

- Hvordan påvirker samværet med dyr mennesket, fysisk og psykisk, udover måske at skabe glæde?
- Har dyr en effekt på børns udvikling, og er den positiv eller negativ? Og hvad er forklaringen på en evt. effekt?
- Hvordan fremmes den gode relation til dyrene, og hvordan forebygges problemer?

Min opgave skal således ses som en undersøgelse og kortlægning af litteratur og forskning inden for feltet – relationen mellem dyr og menneske, med særlig fokus på børns udvikling.

1. Historisk overblik over menneskets relationer til dyr

For at forstå måden vi holder dyr på i dag, og vores nuværende forhold til dyr, finder jeg det relevant først at se på, hvordan vores relation og forståelse af dyrene har udviklet sig gennem tiden.

Både i dag og førhen, har dyr spillet en stor rolle i vores hverdag – både med et direkte formål og betydning, men også i mere symbolsk forstand. Fx indeholder de fleste af nutidens populære børnefilm eller børnehistorier, dyr på den ene eller anden måde, og via dyrene videreformidles således moralske og indlæringsmæssige budskaber til børn. Også længere tilbage i tiden, har dyrene spillet en symbolsk rolle i mange henseende – fx i diverse mytologiske historier. Så det er altså heller ikke kun i børneverdenen, at dyrene er blevet brugt symbolsk – mange religioner indeholder dyr på den ene eller anden måde, måske især i mytologierne, men også totemdyr har været et kendt og brugt fænomen (Madsen.1988). Dyrene har også altid haft en direkte betydning for menneskets liv - om ikke andet har de altid været en del af vores omgivelser og miljø, enten som fødekilde, konkurrent, trussel, samarbejdspartner, beskyttelse eller legekammerat og selskab (Ibid).

1.1. Produktionsdyr

Især tidligere har dyrene haft den direkte betydning for vores liv, hvilket den til dels stadig har i form af fødekilde, og produktionsdyr, men i dag er betydningen af dyret flyttet langt mere over på det symbolske plan (Madsen.1988). Dette kan blandt andet skyldes industrialiseringens opdeling af land og by, hvor de mennesker, der bosatte sig i byen, fik mindre og mindre mulighed for at have det direkte forhold til produktionsdyrene, og dermed fødekilden. På denne måde er fødens vej fra levende dyr til det kød mennesket spiser blevet en mere skjult proces, som de fleste måske nok ved eksisterer, men som de fleste også fortrænger. Derfor er der for mange mennesker i dag ikke direkte sammenhæng mellem de søde dyreunger, der boltrer sig på marken, og til det kød vi køber i supermarkederne, hvilket til dels også har været med til at ændre holdningen til vores produktionsdyr (Ibid). Førhen var der en større respekt for de dyr, der var kilden til vores føde. Så selvom mennesket også slog dyr ihjel for føde tidligere, var det en noget mere bevidst og nødvendig handling. Dyrets vigtighed var erkendt, og dyrene blev dermed behandlet derefter. I takt med industrialiseringen er der opstået en tendens til at tingsliggøre dyrene, hvilket de fleste mennesker er klare over, men ikke kan håndtere rent følelsesmæssigt. Derfor er det også de færreste mennesker, der ønsker at erkende den proces, der foregår når levende dyr bliver til døde dyr for vores skyld (Ibid). Ambivalensen er så stor, at den kommer til at minde om en form for splitting,

som er et psykodynamisk begreb for, at se verden som opdelt i godt og ondt – altså at se fænomer fra to forskellige synsvinkler, som ikke umiddelbart er forenelige (Nolen-Hoeksema.2006).

1.2. Kæledyret

Samtidig med at der forekommer denne tingsliggørelse af vores produktionsdyr, forekommer der i den modsatte retning en øget personificering af vores kæledyr, som synes at have en større og større betydning for vores livskvalitet.

Ved brugen af dyr som kæledyr får dyret igen en mere symbolsk betydning for vores liv, end den direkte betydning produktionsdyrene giver os. Kæledyr er ikke noget mennesket har for at opretholde sin eksistens, men derimod opfylder de andre behov – behov som ellers normalt opfyldes af andre mennesker. Dette kan fx være kammeratskab, omsorg, status m.m., og derudover kan kæledyrene også være en del af en hobby (Madsen.1988). En forklaring på at kæledyr er blevet så almindelige i dag, kan være den førnævnte industrialisering, der har gjort at flere og flere mennesker er kommet væk fra det naturlige i deres eksistens, og på den måde har mere brug for noget ”natur” i deres liv (Ibid). Kendetegnene for menneskets forhold til deres kæledyr, er at de tillægger dem mange menneskelige egenskaber, og taler til dem på måder, som man taler til andre mennesker på. Men disse menneskelige egenskaber kan meget vel være nogen vi tillægger dyrene, fordi det er egenskaber vi har stort behov for at være omgivet af (Ibid).

Motivationen for at holde kæledyr falder for de fleste mennesker inden for en eller flere af kategorierne; *psykologisk plan* (følelse af venskab og afhængighed, ømhed og kærlighed, samhørighed, nogen til at snakke med og kærtegne, og ikke mindst nogen at holde af og blive holdt af), *socialt plan* (tilhørsforhold, mindre ensomhed, skaber venner og bekendtskaber), og *hobbyplan* (berigelse af fritid, decideret hobby, samlerbehov) – alt sammen forventeligt nok positive motivationer for kæledyrshold, selvom der uden tvivl også kan være nogen, der falder ind under kategorierne magtudøvelse, beskyttelse el.lign. (Madsen.1988).

På trods af at kæledyr kommer til at spille en så stor rolle i mange menneskers liv, og bliver overstrømmet med og tillagt mange forskellige menneskelige følelser, er dyrenes rolle for det meste blot at være et godt supplement til menneskelig kontakt. Det er først, hvis kærligheden til dyr overstiger kærligheden til mennesker, at man kan se det som et problem (Madsen.1988).

2. Dyrs betydning for mennesket

Dyr har altså en stor rolle i menneskets liv, på mange forskellige måder, og har været det gennem tiden. Helt hvad det er der gør at mennesket, og især børn, føler så stor tiltrækningskraft til dyrene er ikke fuldstændig kortlagt, men det faktum, at de har en stor effekt på os mennesker, er kendt af mange. Som eksempel kan man blot se reklamebranchen, som ikke er sen til at udnytte denne tiltrækningskraft, og derfor benytter sig af dyr til at sælge diverse produkter (Madsen.1988).

En anden grund til at kæledyrene har stor betydning for mange mennesker, er at samværet med dyrene på nogle punkter er lettere end samværet med mennesker, da faktorer som forventninger, risiko for svigt og lignende ikke er direkte til stede i samværet med dyrene (Madsen.1988). Dermed ikke sagt at samme uforpligtende tryghedsfølelse ikke kan opnås i samværet med bestemte mennesker, men det er næsten en generel regel og opfattelse, at denne form for samvær er at finde blandt dyrene.

Undersøgelser viser også at rigtig mange mennesker anser deres dyr som værende en del af familien. Dette medfører en meget stærk samhørighedsfølelse med dyret – også med de dyr, der skaber problemer i familien. I mange familier indtager dyret rollen som et ekstra barn, fordi det på mange måder skal passes og plejes og have omsorg, som et barn skal. Især hunde kan fremkalde samme omsorg som et barn får, fordi vi gennem selekteret avl, har fremskabt en art der opfører sig meget barnligt og dependent gennem hele livet (Beck & Katcher.1996). Fordi vi avler på tamheden, beholder vores hunde en masse juvenile træk som voksen (neoteni), i modsætning til ulven (Malm. 2000). Når dyr på denne måde indtager en rolle som et ekstra familiemedlem, er det forståeligt nok, at det er genstand for stor omsorg og anses som en vigtig del af vores liv.

Nogle af de gavnlige betydninger samværet med dyr kan have for mennesker kan være; taktil kontakt (uden noget tabu af seksuel karakter), social støtte, følelsen af ansvar og vigtighed (ved at have den opgave at tage sig af et dyr), gensidig kærlighed, følelsen af at være tæt på naturen, sikkerhed, prestige (imponere andre via sit dyr), følelsen af magt og afhængighed, legemulighed m.m. (Bergler.1988). Dette er i hvert fald nogle af de betydninger, som mennesker tilskriver deres holdet af kæledyr, og er i sig selv en gavnlig effekt af det at have kæledyr. Men mere specifik forskning viser også forskellige fysiske og psykiske virkninger af det at have dyr, som jeg vil beskrive nedenfor.

2.1. Dyrs betydning for menneskets helbred

Gennem tiden er der lavet flere forsøg og undersøgelser, der viser at social støtte i form af familie og venner, styrker menneskets helbred. I og med at dyr for mange anses som en del af familien eller som en nærtstående ven, har dyr også ofte en positiv indflydelse på helbredet hos folk (Beck & Katcher.1996). På baggrund af diverse undersøgelser, der viste at gifte mænd og kvinder havde større overlevelseshastighed ved forskellige sygdomme, end single mænd og kvinder, foretog Aaron Katcher m.fl. i 1977 en undersøgelse omkring hjertesygdomme, og herunder virkningen af diverse sociale relationer på helbredelse. Undersøgelsen blev foretaget grundigt, og derfor blev der undersøgt mange forskellige faktorer, og indsamlet mange forskellige data om de 92 hjertepatienter. Overraskende viste det sig, at der var en stor sammenhæng mellem hold af kæledyr og dødelighedsrate – på den måde, at antallet af hjertepatienter med kæledyr der døde var langt mindre end patienter uden kæledyr. Da dette ikke var et forventet resultat, blev det sammenlignet med diverse andre faktorer, der kunne forklare tendensen – både om hjertepatienter med dyr motionerede mere, og om de generelt var mere raske og friske inden deres sygdom, end de patienter uden dyr. Men ingen af disse faktorer havde indflydelse på resultatet. Også patienter der ejede kæledyr, der ikke krævede motion, kunne man se samme tendens i dødelighedsraten, og der var ingen forskel på livsstil inden sygdommen på patienterne med og uden kæledyr (Beck og Katcher.1996). Undersøgelsen viste altså, at kæledyr øgede chancen for overlevelse blandt de hjertepatienter der deltog i undersøgelsen, hvilket er bemærkelsesværdigt og vigtigt at huske på, når folk skal komme sig ovenpå sygdomme som fx hjertesygdomme. Dermed ikke sagt – hverken fra mig eller forskerne – at kæledyr kan helbrede sygdomme på lige fod som medicin, men de kan, som en del andre faktorer (røgfrit miljø, sund mad, motion o.lign.) hjælpe mange mennesker med at komme sig ovenpå sygdom, eller helt at holde sygdom væk fra døren. Kæledyrene udgjorde formodentlig en del af patienternes netværk, og derfor kan et øget socialt netværk formodentlig også virke mindst lige så gavnligt på helbredelsen – derfor viser forsøget måske allermest at socialt netværk og tilknytning til et andre individer er en vigtig faktor i helbredelse af sygdomme, men også at kæledyr rent faktisk kan fungere som en del af et sådant netværk. For nogle mennesker kan man dog forestille sig, at de ikke har så meget andet socialt netværk end deres kæledyr, og derfor kunne resultaterne af undersøgelsen opfordre til, at indlagte patienter fik adgang til et besøg fra deres kæledyr under indlæggelsen.

I en anden undersøgelse, foretaget i Australien af en hjertespecialist, målte man bl.a. blodtryk og kolesteroltal blandt en række raske mennesker, for at se hvilke faktorer, der kunne hjælpe folk med at reducere risikoen for hjertesygdomme. Her fandt man blandt andet, at folk med kæledyr, havde lavere kolesterol- og triglyceridtal, samt et lavere blodtryk, end folk uden kæledyr. Der var ingen forskel på deltagerne i sundhedsfaktorer, som fx rygning, diæt og motion, så tallene kunne meget vel vise en korrekt antagelse (Beck og Katcher.1996).

2.1.1. Hjælp til handicappede vha. dyr

Udover den positive indvirkning dyr kan have på menneskers helbred, kan dyr også hjælpe mennesker med forskellige handicaps i at få det bedre fysisk, eller som en praktisk hjælp i hverdagen. Den mest almindelige form for dyreassisteret genoptræning, er handicapridning, hvor folk med både fysiske og psykiske handicaps nyder gavn af ridningen og samværet med hesten. Ridningen forbedrer rent fysisk de handicappedes balance og muskler, og ikke mindst giver det motion til dem, der måske af forskellige årsager ikke kan dyrke så mange andre former for sport (Burch.et.al.1995). Derudover bruges dyr også som en motiverende faktor, overfor mennesker der skal genoptrænes – herunder især genoptræningen af børn. Dyr har en særlig tiltrækningskraft på børn, og kan derfor være en stor motiverende faktor, for fx børn der skal trænes i at gå eller på anden måde bruge sig selv fysisk (at gå hen imod et kæledyr, eller kaste en bold til en hund, kan for mange børn virke mere motiverende, end fx at skulle gå hen til en læge eller fysioterapeut) (Ibid).

Udover at have en direkte fysisk effekt på mennesket, kan dyr også hjælpe folk med forskellige handicaps til at klare hverdagen på en lettere måde, og kan i mange tilfælde gøre det ud for noget af den hjælp, den handicappede ellers ville have brug for fra sundhedsvæsenet. De mest almindelige former for sådan hjælp fra dyr, ses hos blindførerhunde og servicehunde. Hundene hjælper den handicappede med at færdes i hverdagen på en måde, der ellers normalt ville have krævet hjælp fra andre mennesker, og giver på denne måde den handicappede en frihed til at kunne klare nogle ting uden hjælp fra andre mennesker (Burch.et.al.1995), hvilket formodentlig giver en større følelse af selvstændighed uden samme følelse af afhængighed, som kan være til stede ved menneskelig hjælp.

2.2. Dyrs betydning for menneskets psyke

Udover at forbedre nogle menneskers livskvalitet rent fysisk, kan dyrene også have en effekt på vores psykiske tilstand.

En af de små, men betydelige ting, som dyrene giver til os i hverdagen, er fx at lytte – uden forbehold. Rigtig mange dyreejere må indrømme, at de af og til – hvis ikke ofte, taler med deres dyr. For mange er det bedre end at tale med sig selv, fordi der rent faktisk er en der lytter – også selv om dyret ikke direkte kan svare tilbage. Dyrene fjerner den tomhed, folk kan få følelsen af, når de er alene uden anden menneskekontakt. Især ældre og børn synes at nyde gavn af denne form for selskab. Mange børn bruger kæledyret som en fortrolig, når de ikke lige er på bølgelængde med deres forældre eller lignende, og det at sidde og kæle med dyrene, mens de lytter på ens historie, kan være dejligt for mange (Beck & Katcher.1996).

Derudover er den kærlighed mange mennesker får fra deres kæledyr anderledes end den kærlighed nogle mennesker giver, fordi hengivenheden er helt uden forbehold. Om man har haft en god eller dårlig dag, betyder ikke noget for dyret (med mindre man lader det gå ud over dyret), om man er i samfundets top eller bund betyder heller ikke noget, om man er stor eller lille, tyk eller tynd betyder heller ikke noget for dyret. Det er som oftest bare glad for sit menneske, hvis det bliver behandlet ordentligt, og selv dyr der mishandles vil nogle gange udvise hengivenhed over sin ejer alligevel (Ibid). Dette faktum gør, at mange føler sig rigtig godt tilpas blandt dyr, og derfor kan dyr også blive det selskab folk søger, hvis de føler kritik fra resten af deres omgivelser.

Når mennesker kæler med et dyr, opstår der hurtigt en intim forbindelse mellem dyr og menneske, som der normalt kun opstår mellem mennesker, der er meget tæt knyttet. I samværet med dyr, kan intimiteten opstå allerede første gang man møder dyret (Beck & Katcher.1996). Samværet med dyrene hører altså ikke ind under sociale regler vi ellers har i vores del af samfundet, hvor man fx sjældent krammer fremmede mennesker. Når mennesker møder fremmede dyr, indgår de ofte hurtigt i en et meget tæt samvær, hvor kæl, kram og kys er helt normalt.

Dialogen med dyret får også ofte mennesket til at ændre sit kropssprog og tale i et mere afslappet leje. Undersøgelser viser også en tendens til, at når folk taler med andre mennesker, har deres blodtryk en tendens til at stige, hvorimod blodtrykket har en tendens til at falde, når mennesker taler med dyr (Robin & ten Bensel.1985).

På mange måde minder både berøringen og sproget, om det samspil der er mellem en moder og hendes spædbarn (Beck & Katcher.1996). Spædbørn og børn til en hvis alder er de eneste mennesker der heller ikke er underlagt de sociale regler for berøring, fordi de også indbyder de fleste mennesker til nær kontakt.

Udover at dyr har en betydning for det enkelte menneske, kan det også have stor betydning og indvirkning på strukturen og hverdagen i den familie den bor i. En af de funktioner et dyr i familien kan have, er at det kan skabe bro mellem andre familiemedlemmer (Robin & ten Bensel.1985). Efter en konflikt kan dyret være det man snakker om, hvis andre emner er for følsomme, og især kommunikationen mellem voksne og børn kan lettes ved hjælp af et dyr – mange emner kan diskuteres ud fra hvad dyret gør og ikke gør. Derudover kan dyr også fungere som en slags hobby som familien kan samles om og være fælles om (Ibid).

Dyr kan dog også være en kilde til splid i familien, hvis man ikke har sat sig ind i, hvad det vil sige at holde et dyr, eller hvis man har haft forkerte forventninger. Hvis det fx er barnet der bliver sat til at stå for den daglige pasning af dyret alene, kan det hurtigt blive en kilde til konflikt, fordi barnet ikke er stor nok til at påtage sig det ansvar alene (Beck & Katcher.1996).

Der er også forskel på hvor nær relation man opnår til dyret alt efter hvordan ens familiesituation er, og hvordan familien fungerer. En undersøgelse af relationen mellem menneske og kat, viste at jo flere mennesker der var i hjemmet, des mindre var tilknytningen til katten – om dette er pga. af det manglende behov for mere social støtte, eller om det var pga. for lidt tid til social omgang med katten viste undersøgelsen dog ikke noget om. Men generelt viste undersøgelsen også, at jo mere menneskelig social støtte et menneske fik, des mindre var deres tilknytning til katten. Dog udelukkede de to ting ikke hinanden, hvilket tolkedes som et tegn på, at katten udgør en supplerende form for emotionel støtte, som er anderledes end den personen modtager fra mennesker (Stammbach & Turner.1999). Men hvordan relationen til dyret bliver, hænger meget sammen med familieformen, og dens måde at fungerer på, hvilket jeg vil komme mere ind på senere.

Tætte relationer opstår dog ud fra disse resultater især blandt folk med et lille netværk – eller i hvert fald folk der bor alene. Måske netop derfor kan især ældre mennesker have en særlig stor gavn og glæde af at holde kæledyr. Dyrene giver de ældre den sociale støtte og det selskab, som for mange mangler i takt med at de mister deres ægtefæller og venner pga. alderdom. Disse tab i netværket kan gøre at ældre mennesker bliver ensomme i større eller mindre grad, og denne ensomhed kan selskabet med et kæledyr i mange tilfælde hjælpe de ældre af med. Derudover nævner flere ældre at kæledyrene giver dem noget at leve for, i en tilværelse hvor de ikke føler sig til gavn for så mange. Det at have et kæledyr giver den ældre en grund til at stå op og giver den ældre et ansvar (Enders-Slegers.2000). Derudover kan kæledyret også motivere den ældre til at få motion, hvis det fx er en hund, som skal gås ture med, og sådanne gåture med hunden – eller katten – giver også den ældre en mulighed for at møde andre mennesker. En af de andre gavnlige effekter af at have dyr, er at

dyret tilfører hverdagen en struktur, fordi dyret har nogle behov og rutiner der skal dækkes, og ikke mindst giver dyrene ofte en masse glæde, og noget for den ældre at snakke med familie og andre om (Ibid). Der kan dog være begrænsninger i kræfter og energi, der gør at ikke alle ældre kan holde kæledyr selv – mange ældre som i løbet af deres liv har holdt kæledyr, vælger kun kæledyrene fra i alderdommen, fordi de ikke magter det ansvar der følger med (Ibid). Derfor kan mange af disse ældre, og ældre på plejehjem eller lignende føle stor glæde ved besøgsdyr, hvilket fører mig til næste afsnit, om en mere målrettet brug af dyr til at forbedre menneskers psykiske livskvalitet.

Det er dog ikke alle mennesker der lige umiddelbart ville opnå nogen glæde eller gavn ved samværet med et kæledyr. Nogle mennesker er af forskellige årsager bange for dyr og kan have dårlige erfaringer med dyr, hvilket ville blokere for den gode relation, og i stedet gøre situationen mere ubehagelig, end hvis dyret ikke var til stede. I sådanne tilfælde ville det ikke være til nogen umiddelbar gavn at inddrage dyr i deres netværk. Med mindre man altså i disse tilfælde ønskede at ændre disse menneskers opfattelse af dyr, og behandle deres eventuelle frygt. Derudover skal man være opmærksom på, at nogle mennesker lider af allergi overfor nogle dyrearter, hvorfor det snarere ville have en negativ effekt på deres helbred, at udsætte dem for kontakt med dyr, end en positiv.

2.2.1. Brugen af dyr i terapi

Brugen af dyr som en del af forskellige terapeutiske interventioner, er i USA blevet et almindeligt redskab, og især når det drejer sig om børn og ældre, har det en god effekt. Brugen af dyr er delt op i flere forskellige kategorier – de meste benyttede er AAA (Animal-Assisted-Activities), som er dyreassisterede aktiviteter, og ikke decideret terapi, og AAT (Animal-Assisted-Therapy), som er brugen af dyr som et virkemiddel i terapeutiske rammer. AAA-programmer har dog også stor værdi i de omfattede menneskers psykiske helbred, men er blot ikke en del af et etableret terapiforløb. AAA er fx besøg med dyr på plejehjem, hospices, sygehuse (fx børneafdelinger), eller som en motiverende del af genoptræning el.lign. Deres formål er at øge livskvaliteten blandt folk og hjælpe de, der har det svært (Burch.et.al.1995). AAT-programmer er mere målorienterede og en del af et terapeutisk program, og udføres eller ledes af professionelle behandlere, hvorimod AAA-programmer ofte udføres af frivillige eller dygtige trænere (Ibid). AAT kan også foregå på plejehjem, hospitaler, hospices o.lign., men er af en mere terapeutisk karakter. Derudover kan AAT-programmer også foregå i fængsler som et led i resocialiseringen af fanger, eller som motiverende og stimulerende redskab for børn med udviklingsforstyrrelser el.lign. Flere professionelle

behandlere har beskrevet hvordan et ellers stille barn, sagde sine første ord i kontakt med et dyr, og andre kan nævne historier om, hvordan børn bruger dyrene til at fortælle om sig selv og evt. problemer (Ibid). Den føromtalte handicapridning/rideterapi kan for børn med psykiske problemer også have stor effekt på selvtilliden, koncentrationsevnen m.m. Det at turde sidde på og omgås så stort et dyr, og på sigt måske også kunne styre det, kan have stor virkning på børnenes selvtillid (Ibid). Der findes mange forskellige former for behandling af psykiske problemer og forstyrrelser, hvor brugen af dyr har en gavnlig virkning, men det ville blive for omfattende at komme ind på dem alle her. For nogle har dyrene en rigtig stor betydning for behandlingens resultat, mens den for andre blot udgør en mindre del – men fælles er, at dyrene foregår som en del af behandlingen og ikke skal ses som behandlingen i sig selv.

3. Dyrs betydning for børns liv og udvikling

Børn og dyr hænger i manges bevidsthed sammen, hvilket ifølge Bent Leicht Madsen (1988) er pga. den naturlighed de begge er præget af. Inden børn påvirkes af og lærer vores kultur og samfund at kende, udviser de på mange måder levn fra vores biologiske grundindhold (det naturlige), på samme måde som dyr gør, og de ses derfor ofte som to grupper der har meget tilfælles (Madsen.1988). Som tidligere nævnt indtager et dyr også ofte samme rolle i en familie, som barnet gør, til dels fordi de har mange egenskaber og handlemåder tilfælles, og netop pga. af disse fælles træk, mener nogle psykologer, at børn har lettere ved at identificere sig med dyr, end med andre mennesker (Levinson.1969). Hvis dette udsagn er sandt passer det godt sammen med, at domesticeringen af vores kæledyr, har gjort at flere af kæledyrsarterne beholder de barnlige træk og adfærd gennem voksenlivet også, hvilket man kunne forestille sig gjorde, at børn også har let ved at identificere sig med voksne dyr.

I og med at børn identificerer sig med deres kæledyr, følger der også det med, at mange mindre børn tror at dyret har samme erfaringer og følelser som dem selv, og derfor ligner relationen ofte den mellem barnet og dets omgivelser (Levinson.1969). I form af denne identifikation, som barnet kan foretage sig med dyret, kan barnet drage nytte af dyrets styrke, og bruge dyret til at udtrykke nogle af sine egne mangler eller følelser. Ofte er relationen mellem dyr og børn så vigtig for barnet, fordi det giver samme forhold som til barnets forældre, bortset fra at i relationen med dyret, er det barnet der styrer og dirigerer – i hvert fald til et vist punkt (Levinson.1969).

En af de vigtigste faktorer kæledyrene har for børn, er nok den, at give dem følelsen af at være ubetinget elsket. Selvom de fleste børn oplever stor kærlighed fra deres forældre og omgivelser, kan denne kærlighed ofte hænge sammen med visse betingelser, hvor kæledyrene, som før nævnt, har meget få betingelser for at vise hengivenhed. Dermed ikke sagt at kæledyr er bedre for børn end menneskelig kontakt og kærlighed, for der er jo også brug for den opdragelse der følger med i samværet med forældre. Men det kan ses som en ekstra styrke for barnet, at kunne søge hen til kæledyret, som et fristed, i situationer, hvor forholdet til forældrene er fyldt med konflikter (Madsen.1988). Dermed kan det også især være en støtte med et kæledyr i en periode, hvor en familie gennemgår store konflikter, som fx skilsmisse eller lignende (Ibid).

Udover den ekstra støtte et dyr kan give børn, har dyr også den samme afslappende effekt på de fleste børn, som også er set blandt voksne mennesker. I en undersøgelse af børn i 2-6 års alderen

under en fysisk undersøgelse hos lægen, viste det sig at børn der havde haft selskab af et dyr i rummet, ikke udviste ligeså stor adfærdsmæssig uro, som de børn, der blev undersøgt uden et dyr i rummet. Dog faldt blodtrykket ikke under undersøgelsen, hvilket man havde forventet, men det at få taget blodtryk, var heller ikke noget børnene normalt fik gjort under en lægelig undersøgelse, og fremkaldte derfor øget uro hos børnene (Hansen et.al.1999).

3.1. Børns udvikling i samspil med dyr

Udover at skabe glæde og ro hos børn, er der også foretaget en række undersøgelser omkring, hvilken effekt kæledyrshold kan have på børns udvikling, og der er dannet mange forskellige konklusioner og teorier på området. Jeg vil i følgende afsnit forsøge at belyse nogen af alle disse antagelser og undersøgelser.

Bent Leicht Madsen (1988) mener især at dyr spiller en væsentlig rolle i børns identitetsdannelse, idet identitetsdannelsen til dels går ud på at forstå sig selv som et ”jeg” – adskilt fra andre. Barnet skal finde ud af hvad det er, og hvad det ikke er. Fx mener han, at kontakten til kæledyrene hjælper med til denne adskillelse, på samme måde som kontakten til andre mennesker gør, men derudover hjælper det også barnet til at opnå den skelnen, der ligger mellem levende og ikke-levende ting. Derudover er en del af identitetsdannelsen også at kunne identificere sig med andre individer, og her mener han, at børn har let ved at identificere sig med deres kæledyr på lige fod med deres legetøjsbamser o.lign. (Madsen.1988). At barnet finder ud af at det kan kontrollere sine omgivelser – herunder kæledyret kan også bidrage til en positiv følelse af at kunne mestre sine omgivelser. Dog kan dette aspekt af relationen ikke forløbe helt uproblematisk uden de voksnes hjælp og støtte, da det hurtigt kunne blive til en u hensigtsmæssig magtrelation, hvori barnet ikke lærte det ønskede – nemlig hvordan samspillet med et andet væsen fungerer (Ibid). Problemet ville særligt opstå i samværet med et dyr, der fandt sig i alt, og ikke sagde fra, når dets grænser blev overskredet. Jeg vil nemlig mene, at nogle dyrearter vil være meget tydelige i deres grænser for, hvor meget magt barnet kan udøve over dem. Men det er selvfølgelig meget artsspecifikt. Der er grænser for hvor meget en kanin kan sige fra (ud over at forsøge at bide fra sig), hvorimod en kat kan være meget konsekvent i sin adfærd, hvis den ikke behandles respektfuldt. Derfor skal man også altid holde opsyn med mindre børn og dyr – både for dyrenes skyld, men også for at dyrene ikke bliver presset ud i en situation, hvor de er nød til at sige fra på en måde, som kan skade børnene.

Af samme grund er det også vigtigt at se på barnets alder, og tilpasse sine forventninger og krav til barnets deltagelse i dyreholdet, for at anskaffelsen af et kæledyr skal blive til en succes. At finde det rigtige dyr til barnet, har også meget at gøre med barnets alder.

Børn i aldersklassen 0-2 år er ifølge Piaget på det sanse-motoriske stadie, og er derfor meget præget af sanser og aktivitet i dets handlemåde (Piaget & Inhelder.2002. og Cole.et.al.2005). Indtil børnene lærer at skelne mellem levende og ikke-levende ting, er de ikke opmærksomme på dyr som levende væsener, der reagerer på en særlig måde, og er derfor som udgangspunkt ikke bange for dem. De har dermed heller ikke nogen grænser i deres adfærd overfor dyr, og skal derfor holdes under opsyn, for at undgå skader. I denne alder hjælper omgang med dyr barnet til at lære at skelne mellem levende og ikke-levende, og mange børn vil i denne alder tiltrækkes af store dyr, fordi de udstråler samme tryghedsfølelse, som børnene får fra forældrene, og derfor er en vigtig ting for børn i denne alder. Fordi barnet ikke selv har nogle fordomme eller frygt overfor forskellige dyr, men samtidig er så følsomme overfor deres forældres påvirkninger, betyder det i denne periode meget, hvordan forældrene reagerer overfor forskellige dyrearter. Derudover elsker børn i denne alder, når dyrene reagerer direkte på det de gør, hvilket sker fx under fodring af dyr (Madsen.1988).

I takt med at børnene bliver ældre opnår de en bedre opfattelse af hvad dyr er og ikke er, og kender også forskel på de forskellige typer dyr, med dertilhørende forskellige følelser overfor disse. Børn har brug for kærlighed, accept og tryghed, som et stort behov og barnet har også lært, at de selv kan fremkalde disse ting. Børn i denne alder er derfor ofte meget interesseret i mindre dyr, som de selv kan udvise "forældre"-omsorg overfor, og på denne måde gennemspille meget af den samme adfærd og følelser som forældrene udviser (Ibid). Børn ser ofte dyrene som en forlængelse af dem selv, og behandler derfor ofte dyrene, som de gerne selv vil behandles. Forholdet mellem dyr og barn kommer også hurtigt til at minde om forholdet mellem forældre og børn, hvor barnet i denne relation indtager rollen som forælder, og herefter behandler dyret som det gerne selv ville behandles, eller som en spejling af hvordan det selv bliver behandlet (Robin & ten Bensel.1985). Pga. denne egocentrering vil der være en risiko for at dyrene bliver udsat for de samme ting som barnet selv udsættes for – dette kunne fx være bad, påklædning m.m. Barnet skal altså derfor heller ikke i denne alder have ansvaret for dyret alene, men nyder gavn af det, som en ekstra kammerat og støtte. Når børn er omkring 10 år og derover, er de blevet mindre ego-centriske, og kan rette deres interesse udover dem selv (Piaget & Inhelder.2002. og Cole.et.al.2005). Derfor bliver børn fra

denne alder ofte mere interesserede i dyret i sig selv, og søger information omkring deres kæledyrs behov og adfærd (Madsen.1988).

Dyr kan altså bidrage til flere ting i løbet af et barns udvikling, men tiltrækker også opmærksomhed fra barnets side, på en helt særlig måde. *Biophilia*-hypotesen mener, at mennesker har en medfødt interesse i andre levende ting, og dermed en prædisponering for at udvise opmærksomhed overfor andre levende væsener (Melson.2001). I en undersøgelse af spædbørns interesse overfor dyr, sammenlignede man barnets reaktioner overfor et levende dyr og et mekanisk dyr. Børnene mellem 18 og 30 måneder viste meget større interesse og tilknytningsadfærd overfor kæledyret end overfor de mekaniske dyr, ved at følge dyret oftere, kramme det, smile til det og kommunikere mere med dem, end de mekaniske dyr. Hvis kæledyret ikke var til stede, viste barnet større interesse i det mekaniske dyr der mindede mest om kæledyret (Hart.1993). Dyr har altså en stor tiltrækningskraft på børn, og kæledyr er generelt også et ønsket individ blandt børn. I en undersøgelse blandt 300 børn mellem 3 og 13, svarede stort set alle at de var glade for at have et dyr, eller at de ønskede sig et dyr (Hart.1993). Generelt var der større tilknytningsadfærd til hunde end til katte, formodentlig pga. hundens meget sociale væsen, der gør, at de hyppigere tager initiativ til kontakt, end katte (Ibid).

Et kæledyr spiller som nævnt forskellige roller i et barns liv, alt efter hvilket udviklingsstadiet barnet befinder sig på. I og med dyret kan være en god legekammerat, kan barnet komme af med en del af sin energi ved at lege med dyr, hvilket gør barnet mere føjelig i andre situationer. Især blandt børn der ikke har nogen søskende, kan et kæledyr opfylde nogle af de behov for socialt samvær og leg, et barn måtte have. Derudover kan et kæledyr også være den kilde til tryghed, der gør at barnet tør udforske sine omgivelser, og kan dermed også hjælpe et barn i situationer, der skaber utryghed. I dette aspekt ligger også muligheden for at dyret kan bygge bro i relationen til andre mennesker, som barnet ellers er utryk ved (Robin & ten Bensel.1985). Mange børn kan føle en utryghed ved at skulle i skole eller i det hele taget at forlade hjemmet, fordi de kan være bange for om forældrene vil være der, når de kommer tilbage igen. Med visheden om at barnets kæledyr altid er derhjemme, kan denne angst mindskes i flere tilfælde (Levinson.1969).

Dyr kan også opfylde barnets behov for fysisk kontakt, i og med kontakten til et dyr ofte er taktil. Dyret kan opfylde dette behov, uden de komplikationer der kan komme ved fysisk kontakt med voksne (Ibid). Dyr skal dog helst ikke ende som barnets eneste fortrolige, eller eneste sociale

kontakt. Dette ville være usundt i forhold til barnets udvikling, og ses oftest i familier, hvor barnet udsættes for overgreb og misbrug. Hos sådanne børn, kan dyret fungere som den eneste trygge relation, og være den eneste kilde til social kontakt og beskæftigelse (Robin & ten Bensel.1985). At barnet har dyret som støtte i en sådan familie, må dog på mange måder opfattes positivt, pga. den glæde og tryghed det kan give barnet. En glæde og tryghed barnet på daværende tidspunkt umiddelbart ikke kan finde andre steder. At dyret udgør barnets eneste glæde og sociale samvær, er dog ikke positivt – men snarere end at være problemet i sig selv, er det formodentlig en reaktion på et andet problem, der gør at trygheden og tilliden til andre mennesker og børn ikke er til stede. Årsagen til dette kan vel og mærke findes mange forskellige steder, hvilket jeg ikke vil komme nærmere ind på her, men det er altså ikke i sig selv blot gavnligt for børn at vokse op med dyr – en vigtig faktor, er hvilken rolle dyret spiller for barnet. En undersøgelse (foretaget af Michaels Robins) viste, at det at have kæledyr i barndommen i sig selv ikke gjorde, at de unge holdt sig væk fra kriminalitet. Der var faktisk umiddelbart ikke nogen forskel på studerende der holdt sig ude af kriminalitet og de som ikke gjorde, i antallet af barndomskæledyr. En nærmere undersøgelse, viste dog at der var forskel på, hvordan de unge havde opfattet deres kæledyr. For de unge, som holdt sig på den rette side af loven, havde dyrene fungeret som en del af familien og godt selskab, hvorimod de unge, som havde problemer med kriminalitet beskrev deres tidligere kæledyr, som værende meget nære venner, som havde fungeret som en støtte og et værn mod resten af familien, og omgivelserne i det hele taget. En anden vigtig forskel på de to typer af studerende, var at halvdelen af de uproblematisk unge stadig havde deres kæledyr, hvorimod under tredive procent af de unge med problemer havde deres kæledyr på daværende tidspunkt. Faktisk havde en tredjedel af de problematiske unge haft forældre eller andre i omgivelserne, der havde slået dyret ihjel (Beck & Katcher.1996). Det kan derfor konkluderes, at det er vigtigt at dyrene bliver familiens fælles projekt, og noget de er sammen om, og ikke en kilde til splittelse.

Udover den direkte omgang med dyrene, og det de bidrager med, får børn også mulighed for stiftet bekendtskab med diverse aspekter af livets gang – aspekter, som kan overføres til mennesker. Barnet ser hvordan dyreunger bliver til, oplever sygdom og helbredelse, og mange børn med kæledyr vil på et eller andet tidspunkt også opleve tabet af et dyr – ofte i form af at dyret dør. Dette giver anledning til snak om en masse forskellige emner – heriblandt døden, og hvordan man kommer sig over tabet af nogen man holdt af. Mange ser tabet af et kæledyr, som noget der kan forberede barnet på tab af fx et familiemedlem. For mange børn (og voksne) er tabet af et kæledyr

dog ikke kilde til mindre sorg og fortvivlelse, end ved tabet af et menneske, fordi dyrene anses som så stor en del af vores familie (Robin & ten Bensel.1985).

3.2.1. Udviklingen af sociale kompetencer

Udover at dyr kan spille en vigtig rolle i børns liv og generelle udvikling, er der også undersøgelser der tyder på, at dyr kan have en gavnlig effekt på børns udvikling af sociale kompetencer.

En undersøgelse foretaget af Poresky (1996), viser at mange forskellige faktorer influerer på normale børns (i børnehave-alderen) kognitive, motoriske og sociale udvikling, herunder blandt andet kvaliteten af hjemmets miljø, men også barnets relation til et kæledyr (Poresky.1996). Undersøgelsen fandt en statistisk signifikant relation mellem styrken af barnets tilknytning til kæledyret og barnets evne til at udvise empati overfor andre børn (Ibid). Dette er bare en af mange undersøgelser der forsøger at vise sammenhængen mellem tilknytningen til et kæledyr og udviklingen af social adfærd. Og meget tyder på, at der er en sammenhæng, hvilket jeg også vil beskrive nedenfor, men også at det er svært at se en tydelig sammenhæng, fordi der er mange forskellige ting, der spiller ind på børns udvikling.

Netop fordi dyrene benytter sig så meget af non-verbal kommunikation, er der fremsat flere teorier omkring, at børn der omgås dyr, bliver bedre til at lære og forstå den non-verbale kommunikationsform – også i forhold til andre mennesker. Dette er også forsøgt bevist ved hjælp af diverse undersøgelser. Fx sammenlignede forskere to grupper af børn – en gruppe med kæledyr og en gruppe uden kæledyr – i evnen til at aflæse ansigtsudtryk på mennesker på en række billeder. Undersøgelsen indeholdt 455 børn i alderen 11-16 år, og viste at børn med kæledyr gav korrekt svar om det non-verbale udtryk hos menneskene på billederne (fx vrede, glæde, sorg, frygt osv.) i gennemsnitlig 36 % af billederne, hvor børn uden kæledyr kun svarede rigtigt i 19 % af tilfældene. På trods af dette fine resultat, kan undersøgelsen dog ikke vise nogen reel tendens, da der kan være mange andre faktorer, der spiller ind, som der i undersøgelsen ikke var taget højde for. Resultatet kunne fx også have noget at gøre med børnenes generelle intelligens eller sociale status (Madsen, 1988). Det er dog en generel antagelse, at børn bliver bedre til at aflæse det non-verbale sprog og opøve sociale kompetencer, ved at være sammen med andre levende væsener (normalt blot andre mennesker), og derfor må børn nødvendigvis også lære noget af at være sammen med dyr, idet de så er omgivet af endnu flere levende væsener, som de kan og skal kommunikere med (Ibid).

Som tidligere nævnt opnår børn, i omgangen med deres kæledyr, hurtigt følelsen af at være elsket som de er, og følelsen af en gensidig forståelse mellem dyr og barn. På denne måde lærer børnene også, at de kan udtrykke deres følelser uden at tale om dem – kun ved simple kropslige signaler (Levinson.1969).

En anden undersøgelse viste, at børn med kæledyr var dem, de andre børn som hovedregel valgte, hvis de skulle betro nogen et problem, eller hvis de skulle vælge en at lave noget sammen med i deres ferie. Denne forskel mellem populariteten for børn med og uden kæledyr var statistisk signifikant, men om det reelt er fordi børn med kæledyr har bedre sociale kompetencer overfor deres klassekammerater, eller om det i virkeligheden blot er det faktum, at børn med kæledyr er mere interessante, fordi de har et kæledyr, var desværre ikke til at se ud af undersøgelsen (Madsen.1988). Men at børn der har dyr kan være attraktive for andre børn kan jo hjælpe barnet til at få kontakt til andre børn. Især hvis barnet kan udføre nogle tricks med dyret, kan det have stor tiltræknings-effekt på andre børn, hvilket jo kan give anledning til nye venskaber og gøre barnet til en populær legekammerat (Levinson.1969).

Børn kan også lære at udvikle tolerance overfor forskelligheder blandt folk mht. diverse færdigheder. Et barn, der deltager i træningen af et eller flere dyr, kan lære at acceptere, at dyr er individer med forskellige styrker og svagheder (Bergler.1988). Ved at lære at tolerere, at dyret kan have svært ved at lære nogle ting, og at noget tager længere tid end andet for dyret at lære, kan for nogle børn hjælpe til at acceptere, at det også er sådan for barnet selv – at nogle ting tager længere tid at lære end andre (Levinson.1969). Dyr lærer også børn at være opmærksomme på og vise interesse for noget andet dem selv, da barnet for at passe dyret nogen gange må sætte egne behov til side (Levinson.1969). De lærer blandt andet at dyret og barnet selv er gensidigt afhængige af hinanden (Ibid).

De ting et barn lærer med dyr, bliver dog ikke nødvendigvis automatisk overført til omgangen med mennesker, men dette kan læres med hjælp fra forældrene, som derfor må hjælpe børnene med at overføre erfaring med dyrene til mennesker (Bergler.1988). Derfor er det også vigtigt, som før nævnt, at forældre hjælper børnene i omgangen med dyrene. Børn kunne også sagtens gå hen og lære det modsatte af gode sociale kompetencer, hvis der ikke er nogen, der griber ind ved forkert håndtering af dyrene. Som før nævnt er det jo ikke alle dyr, der siger fra overfor mishandlende behandling – nogle dyrearter viser ligefrem stadig hengivenhed overfor den, der har mishandlet den,

og hvis dette ikke blev bemærket af en forælder, kunne barnet også bare lære at der ikke er nogen konsekvens af dets handlinger, og at dyrene holder af dem, uanset hvordan de behandles, hvilket ville være det modsatte af, hvad vi ønsker børnene skal få ud af omgangen med dyr.

3.3. Relationen til dyr set i et tilknytningsteoretisk perspektiv

Tilknytningsteorien, som er en videreudvikling af objektrelation-traditionen, er især beskrevet af John Bowlby. Teoriens hovedvægt ligger på de emotionelle relationer der opstår mellem barnet og dets omgivelser, og beskrives af Bowlby således: *"den primære status og biologiske funktion af nære emotionelle bånd mellem individer, hvis tilblivelse og opretholdelse hævdes at være kontrolleret af et kybernetisk system, der befinder sig i centralnervesystemet, hvor det benytter sig af arbejdsmodeller af selvet og tilknytningsfiguren i deres indbyrdes forhold"* (Bowlby.1994.S. 134). Lysten til at skabe emotionelle bånd med andre individer, er således ifølge tilknytningsteorien allerede til stede ved spædbarnets fødsel, og ses derfor som en medfødt tendens, som videreudvikles og bevares resten af livet. Evnen til at søge og ønske emotionelle bånd med andre, er derfor et udtryk for psykisk sundhed (Bowlby.1994). Derfor inddrager jeg også tilknytningsteorien som en del af denne opgave, fordi jeg forestiller mig at ønsket om at skabe emotionelle bånd med andre, også kan gælde i samværet med dyr.

Årsagen til Bowlbys videreudvikling af objektrelations-traditionen, var bl.a. flere undersøgelser, der viste, at det ikke udelukkende kunne tilskrives opretholdelsen af diverse drifter, når et barn søgte tilknytning til et andet individ, men at det er tilknytningen i sig selv, der var det vigtige. Blandt andet viste Harlows forsøg med Rhesusabeunger, at en abeunge søgte hen til en dukke, så længe den var blød – uden at det fx havde noget med mad at gøre. I dette tilfælde var det tilknytningen til et andet individ (i dette tilfælde en moderfigurs-substitut), der drev motivationen, for at søge hen til dukken (Bowlby.1996). Diverse senere forsøg med menneskebørn, har ligeledes skabt en distinktion mellem tilknytnings- og afhængighedsbegrebet. Hvor afhængighedsbegrebet ses som noget neurotisk ved et individ, er tilknytning en sund ting i en persons udvikling (Ibid). Nogle af forskellene på afhængighed og tilknytning er blandt andet at tilknytningsadfærd er rettet mod et eller nogle få specifikke individer, hvor afhængighedsadfærd ofte ses rettet mod mange uspecificerede individer. Derudover varer tilknytningerne til andre mennesker ofte ved i en stor del af individets liv. Desuden er mange af menneskets stærke emotioner er forbundet til tilknytninger, herunder stærk kærlighed og glæde ved skabelsen og vedligeholdelsen af tilknytninger, men også

angst og sorg, når der er trussel om tab eller et direkte tab af en tilknytning eller tilknytningsperson (Ibid). Tilknytningsadfærd ses blandt de fleste pattedyrsunger, og ved mange arter varer denne adfærd ved resten af livet. Bowlby har hævdet at den dybeste årsag til tilknytningsadfærden ligger i beskyttelse mod udefrakommende trusler – i naturen fx rovdyr. (Ibid).

Det er således heller ikke kun mennesket, der benytter sig af tilknytningsadfærd, og som har den som en medfødt del af deres adfædsrepertoire, men også andre pattedyr. Dette er formodentlig et vigtigt aspekt i relationen mellem dyr og menneske – at begge parter i relationen har et medfødt ønske om at knytte bånd til andre individer – og ofte et individ, der kan give dem en støtte på den ene eller anden måde. Dette faktum betyder at de fleste dyr (i hvert fald pattedyr) vil være disponeret til at ønske et bånd med et andet individ. Mest naturligt vil det som oftest være et individ indenfor samme art, men er denne mulighed ikke til stede, vil den stærke trang til at knytte bånd, drive dyret til at knytte bånd til et individ fra en anden art – hvis det vel og mærke ikke føler sig truet. Derudover har vi som mennesker lavet organiseret avl, med henblik på at få individer der som udgangspunkt ikke ser mennesket som en trussel, og som derfor vil have lettere ved at knytte bånd til os.

Bowlby definerer tilknytningsadfærd som ”...enhver for form for adfærd, der resulterer i, at en person opnår eller opretholder nærhed i forhold til et andet differentieret og foretrukket individ, der som regel opfattes som stærkere og/eller klogere.” (Bowlby.1996.s.137). Tilknytningsadfærden ses allerstærkest hos børn indtil 3-års alderen, men fortsætter gennem hele livet, og ses hos voksne ofte under sygdom, frygt eller sorg (Bowlby.1996). Hvordan tilknytningsadfærden kommer til udtryk variere fra individ til individ, og afhænger af alder, køn og omstændighedernes forløb, men også af, hvordan individets tidligere erfaringer med tilknytning har forløbet (Ibid).

Almindeligvis beskrives tilknytningen hos børn, og tilknytningspersonen beskrives ofte som moderen, fordi det er i denne relation flest undersøgelser er foretaget, men tilknytningsadfærden ses som nævnt også hos voksne, og her er ofte tilknytningspersonen en ægtefælle eller en forælder, men også i flere tilfælde et barn (Bowlby.1996). Når tilknytningspersonen også kan være et andet barn, kan man også forestille sig at dyr kan indtage rollen som en ”tilknytningsperson” – i større eller mindre grad, og alt efter hvor mange andre tilknytningspersoner barnet har i sit liv.

Lysten til at skabe emotionelle bånd kan komme til udtryk på forskellige måder; som omsorgssøgen og omsorgsgiven. Omsorgssøgen udvises ofte overfor en mere erfaren og stærkere person, og er et ønske om omsorg fra denne person, hvorimod omsorgsgiven, er den adfærd især forældre giver deres børn. Begge dele er grundlæggende dele af menneskets natur (Bowlby.1994).

Når et barn har en sund og sikker tilknytning til sine forældre eller en evt. omsorgsperson, vil det være tryk til at udforske verden ud fra denne *sikre base*. Når barnet har den sikre base, ofte i form af en forælder, at vende tilbage til og søge tryghed hos, vil det have en større lyst til at udforske omgivelserne (Ibid). På samme måde kan et dyr – især større dyr, som fx en hund – hjælpe med at være denne sikre base, der hjælper barnet til at udforske verden omkring det. Hvis et barn er ledsaget af en hund, når det går på opdagelse på egen hånd, vil det have en mindre tendens til at blive bange, fordi det har sin støtte med sig (Bergler.1994).

Bowlby beskriver også, hvordan forældrene er med til at bestemme/påvirke hvordan tilknytningen bliver, og hvilke tilknytningsmønstre barnet vil benytte sig af fremover (Bowlby.1996). Dette vil formodentlig også have betydning for, hvordan barnet knytter sig til et dyr, fordi dyret ofte ses som en del af familien på lige fod med andre familiemedlemmer. På den anden side, ses dyr af børn, ofte som noget andet end voksne mennesker, og kan som tidligere nævnt føle en større samhørighedsfølelse med dyr. Derfor kan børn formodentlig godt skabe tilknytning til et dyr, selvom tilknytningen til andre mennesker er fyldt med konflikter, som beskrevet i undersøgelsen af unge kriminelle og ikke-kriminelles tidligere erfaring med dyr.

Hvordan børnene reagerer overfor dyr, og hvor stærk en tilknytning de udviser, har som nævnt noget at gøre med forældrenes påvirkning. Blandt 8. klasses børn viste en undersøgelse, at graden af deltagelse i aktiviteter omhandlende dyr, korrelerede med barnets forælders (af samme køn) tilknytning til dyr. Modsat dette resultat korrelerede unge pigers tilknytning til dyr positivt med deres fars tilknytning til dyr, men negativt med deres mors tilknytning til dyr. Dette tolkes som et resultat af den løsrivelsestrang unge kan have fra forældre af samme køn (Hart.1993).

Da det er vigtigt for et barns udvikling at have en tryk tilknytningsfigur, for at de som voksne kan knytte bånd til andre mennesker (Endenburg.1995), kunne man også forestille sig, at det kunne gavne barnet at have et kæledyr i situationer, hvor barnet ikke har et menneske, der kan indtage denne rolle. Hvis et barn ikke har en tryk tilknytningsfigur i den tidlige barndom, kan det give en

forkert indre arbejdsmodel for relationer til andre, hvilket kan give problemer i voksenlivet (Ibid). Derfor må en tryk tilknytningsfigur i form af et dyr være bedre end slet ikke at have nogen tryghed, selvom det selvfølgelig måtte være at foretrække med en menneskelig tilknytningsfigur, da erfaringer fra dyr som nævnt ikke nødvendigvis overføres direkte til mennesker, uden hjælp fra anden side.

En undersøgelse omkring forskelle i tilknytning til familiens kæledyr i familier med en forælder og familier med to forældre, viser at børn i familier med kun en forælder knytter sig tættere til familiens hund, end i børn i familier med to forældre. Denne tendens var dog størst blandt mindre børn. Resultatet forklares bl.a. udfra den hypotese, at børn i familier med kun en forælder ofte også bliver udsat for at skulle skifte hjem, skole og venner, fordi bl.a. den ændrede økonomi efter fx en skilsmisse, kan tvinge forælderen til at flytte til et andet sted. Hvis barnet i den forbindelse mister kontakten til sine venner og andre fortrolige, opstår der et øget behov for at opnå den sociale støtte fra fx familiens hund, eller et andet kæledyr (Bodsworth & Coleman.2001). Kæledyret kan udgøre både selskab, men også være en støtte, hvis kontaktforsøg til andre mennesker mislykkes. I familier med kun en forælder var der ingen forskel i tilknytningens styrke på de forskellige alderstrin, hvilket der var i familier med to forældre. I familier med to forældre havde børn størst tilknytning til familiens hund i den midterste barndom, end i den tidligere barndom – måske fordi det er i denne alder de bedre kan indgå i pasningen af dyret, og på den måde føle et ansvar overfor dyret. At der ikke var så stor forskel i aldersgruppen blandt børn i familier med kun et barn tyder på at barnet har brug for støtten fra dyret, uanset aldersgruppe (Ibid). Aldersforskellen hænger dog ikke så godt sammen med Bowlbys tilknytningsteori, som siger, at intensiteten i børns tilknytning svækkes i takt med at barnet bliver ældre (Ibid). Men måske dette er et udtryk for, at det ikke kun er tilknytningen til kæledyret som en social støtte, der betyder noget for relationen mellem dyr og barn, men også tilknytning der ses i form, af at barnet også yder støtte til kæledyret i form af pasning og pleje. Måske bliver tilknytningen i virkeligheden mere gensidig for barnet og dyret i takt med at barnet kan deltage i flere og flere aktiviteter med dyret, hvor der ved det mindre barn mere er tale om en støtte fra kæledyrets side til barnet.

3.4. Dyr som overgangsobjekt

Winnicott beskriver overgangsobjekt som et vigtigt objekt, så som en klud, et stykke stof el.lign., der hjælper spædbarnet mod angst, og som bliver et af barnets første møder med en "ikke-mig"

genstand, og markerer dermed spædbarnets overgang fra at være en del af omverdenen til at være en adskilt størrelse. Objektet bliver en vigtig faktor i denne overgang, og vil give barnet en tryghedsfølelse, hvorfor de fleste børn også har lov til at beholde denne genstand i lang tid, fordi forældrene forstår dennes vigtighed (Winnicot.2003). På samme måde som en bamse eller sutteklud fungerer som overgangsobjekt for spædbarnet, kan et dyr, ifølge andre teoretikere, fungere som et overgangsobjekt for større børn. Dyret som overgangsobjekt hjælper barnet til at finde tryghed uden forældrenes tilstedeværelse. Fordi der er tale om større børn, er dyr også mere acceptable som overgangsobjekt end en bamse eller sutteklud (Robin & ten Bensel.1985). Jeg er dog ikke sikker på at brugen af begrebet overgangsobjekt på denne måde, stemmer overens med Winnicots mening med begrebet, som jo netop er en del af spædbarnets livsverden, og ikke et begreb, der eksisterer senere i livet. Men flere teoretikere beskriver fænomener med dyr som minder om Winnicots begreb. Fx beskriver Bergler, 1988, hvordan dyret ofte ses som en særlig støtte i nye situationer, og hjælper til at bygge bro til omverdenen og yde støtte i nye og nogen gange krævende situationer, på samme måde som et tøjdyr eller lignende (Bergler.1988).

4. Forudsætningen for et godt forhold ml. dyr og menneske

Som nævnt kan et kæledyr i familien både udvikle sig i positiv eller negativ retning. Fx skal et kæledyr i familien skal ofte introduceres på den rette måde, da der let kan opstå jalousi fra barnets side, hvis dyret tager for meget opmærksomhed væk fra barnet – anskaffelsen af et dyr, skal gerne ske som et fælles projekt (Madsen.1988). Men derudover kan det også være svært for et kæledyr, når der kommer et spædbarn ind i familien, hvis dyret har været vant til at være centrum for al opmærksomhed tidligere. Derfor skal introduktionen forløbe således, at både barn og dyr føler glæde ved det – og det vigtigste i denne forbindelse er formodentlig at sørge for at begge parter får opfyldt deres behov for kontakt og stimulering, og ikke mindst at de inddrages som en vigtig del af hinandens liv. Jeg vil nedenfor komme ind på, hvordan man skaber grobund for en god relation mellem dyr og menneske – herunder mellem dyr og børn, med særlig fokus på at træffe det rette valg af kæledyr.

4.1. Valg af dyr – fordele og ulemper ved forskellige dyr

For at sørge for at forholdet til familiens kæledyr ikke udvikler sig i negativ retning, er det vigtigt at sætte sig ind i de krav de forskellige dyr stiller til pasning, aktivering, stimulering o.lign., samt se på hvilke dyr der passer bedst til de ønsker og mål man har – og i tilfældet med børn; hvilke dyr der vil fungere bedst med barnet på det alderstrin, det nu har. På den måde undgår man ubehagelige overraskelser, og brudte forventninger. Jeg vil nedenfor derfor komme med en kort gennemgang af nogle forskellige kæledyrsarter, mht. hvad man skal være opmærksom på i forhold til de krav dyret stiller, og hvordan den vil passe ind i en børnefamilie. Der skal hele tiden være en balance, så hverken dyret eller barnet tager skade af forholdet.

Hunde (*Canis lupus familiaris*) – Hunde bliver ofte kategoriseret som et af de mest populære kæledyr (Davis & Juhasz.1995). Hunden, der stammer fra ulven (*canis lupus*), er fra naturens side en meget social art, og er derfor rent genetisk stærkt disponeret for at knytte sig til andre individer. Oprindeligt har denne tilknytning til andre individer været med individer fra samme art, men gennem vores systematiske avl på individer, der ønskede samvær med mennesker, er de fleste hunde i dag genetisk disponerede for at kunne knytte bånd til mennesket – og blandt nogle hundetyper også til dyr af andre arter. Dog er hunden og mennesket to forskellige arter – hvilket godt kan give problemer hvis man ikke tager højde for det. Vi er begge meget sociale arter, men vores kommunikationsformer er forskellige, og noget af vores kropssprog har deciderede modsatte

betydninger. Når en hund fx viser tænder, er det for at true, mens vi mennesker gør det, for at vise venlighed. Vi mennesker er også meget kropslige og vil meget gerne røre ved og kramme dem vi godt kan lide, hvor det samme i hundenes verden normalt ville blive opfattet som angreb, med mindre individerne kendte hinanden godt (McConnel.2002). Heldigvis er hunden gennem avl blevet til en meget tilpasningsdygtig art, der kan klare at leve i menneskets verden, med hvad det indebærer. Det er dog blot vigtigt at man erkender og kender til hundens naturlige adfærd og sprog, for at kunne give dem den bedste tilværelse. For selvom hunden er tilpasningsdygtig, og prædisponeret for at knytte bånd til mennesker, skal der en grundig socialisering og træning til, for at den bliver et afbalanceret individ. Ellers kan man risikere at få en hund, som kun kan med en enkelt person, som den til gengæld er meget knyttet til, og som ikke kan begå sig i vores hverdag på den ene eller anden måde. Mange af de problemer bl.a. hunde udviser, er egentlig blot naturlig adfærd, som der bare ikke passer ind i menneskets verden og hverdag. Men bliver hunden socialiseret og passet og trænet på den rette måde, bliver den ofte et rigtig godt supplement til familien, og kan være til stor glæde for børn. Dog skal man huske på, at det kan være et stort arbejde at have hund, der både kræver pasning, motion og aktivering, hvilket et barn sjældent kan stå for alene. Derudover kan hunde udøve stor skade på børn, hvis de føler trang til at sige fra, så derfor skal mindre børn og hunde aldrig være alene hjemme – ikke før børn har en alder, der gør, at de kan forstå, hvornår de skal lade være hunden være, og hvordan de skal omgås den på rette måde.

Katte (*felis silvestrus*) – Katte er oprindelig en solitær dyreart, men vores domesticerede katte kan alligevel udvise en høj grad af social adfærd (Turner.1995). Det er dog vigtigt med den korrekte socialisering, og ikke mindst at vælge en kat, der har de egenskaber man søger, for at relationen skal blive så god som muligt. Ofte vælges katte udelukkende ud fra deres udseende, men at se på hvad det er for en type kat, kan også være en god ide. Det er ikke alle katte der er lige legesyge eller lige sociale overfor mennesker. Derudover skal man overveje om det skal være en indendørs eller en udendørs kat, og vælge katte der er vant til det, man kan tilbyde dem. Indendørs katte kræver mere aktivering og stimulering end udendørs katte. Dette kan medføre, at de opsøger menneskekontakt hyppigere end udendørs katte, fordi de ønsker at der skal ske noget aktivitet, men det kan også betyde at kontakten mest kommer til at bestå i leg frem for kærlighed. En udendørs kat har derimod ikke det store behov for at lege med mennesket, fordi den aktiverer sig selv udendørs, men kan til gengæld have et større behov for social kontakt, når den kommer ind igen, fordi den ikke har haft selskab i noget tid (Turner.1995). Katten er som oftest mindre afhængig af andre individer, end fx

hunden er, og har ikke det naturlige behov for at opretholde den sociale kontakt og relation til mennesket hele tiden, på samme måde som hunden. Dette gør selvfølgelig, at den til tider er lidt mindre forpligtende som kæledyr, end en hund er – især hvis det er en udekat, fordi den på den måde selv sørger for aktivering. Til gengæld er den heller ikke altid lige så opsøgende, som en hund er, hvilket gør at den ikke stimulerer til kontakt på samme måde, og hvis det er en udekat, er den heller ikke altid tilgængelig med social støtte og selskab, når mennesket ønsker det. Også blandt katte er der dog stor individuel forskelle. Forsøg har vist, at der er en tendens til at racekatte er lidt mere venlige overfor mennesker. De gav hyppigere social kontakt – og længere perioder med interaktion, end hos katte udenfor en speciel race. Dette kan tale for at vælge en racekat som selskab, men som nævnt, er der stor individuel forskel på katte – især på de katte udenfor race. Så det vigtigste er bare at forsøge at vælge en kat, der passer til ens behov (Turner.1995).

Gnavere og andre mindre kæledyr – Mindre kæledyr, som kanin, marsvin, fugle, fisk o.lign. udviser ikke altid lige så meget social interesse og kontakt i forhold til mennesket, som fx hunden og katten gør det. Til gengæld kan glæden være stor for børn, fordi de opfylder behovet for at give omsorg til et andet væsen. Flere af de mindre kæledyr (fx marsvin og kaniner), kan også sagtens danne tætte bånd med mennesker, og vise deres hengivenhed. Dog er det på en mere behersket måde end hunden og katten, og derfor er den ikke lige så tydelig. Derudover kan børn også få stor glæde ud af observation af deres adfærd. Fisk kan fx være svære at danne stærke bånd med, fordi muligheden for at have taktil kontakt med dem, er meget lille, og fordi de ikke har en tilknytningsadfærd på samme måde som de højere vertebrater (Robinson & McBride.1995). I Harlows abeforsøg, søgte abeungerne også først og fremmest hen til den moderssubstitut, der var beklædt med stof, for at søge tryghed, og man kunne forestille sig at kæledyr med pels har samme tryghedseffekt på børn (Levinson.1969). Fordelen ved de små dyr er at arbejdsbyrden er begrænset, og deres størrelse gør, at de er lette for børn at håndtere – dog skal de som alle andre kæledyr, være socialiseret med mennesker så tidligt som muligt, for at de ikke føler frygt i samværet med mennesker (Robinson & McBride.1995). På samme måde som med hunde, katte og heste, findes der også mange aktiviteter og foreninger man kan deltage i med sin kanin, fugl eller lignende, hvor der også kan skabes kontakt til andre børn og voksne med samme interesse (Ibid).

Heste (*equus caballus*) – Relationen til heste adskiller sig for mange lidt fra relationen til andre kæledyr. Mange føler en form for magt ved at kunne kontrollere et så stort dyr, og størrelsen gør

også, at det ikke er et dyr vi har i vores hjem, men har separat i en stald – enten hjemme eller på et opstaldningssted. Den daglige kontakt forekommer derfor ikke lige så hyppigt, som med de dyr der bor i vores hjem. Derudover er mentaliteten omkring heste også ofte den, at man kun har hesten i en periode. Vokser man fra den, eller lever den ikke op til ens forventninger sælges den videre, hvilket man mere sjældent ser blandt andre kæledyr. Den tætte relation mellem hest og menneske må derfor også nødvendigvis blive påvirket af hesten ofte flere gange i sit liv skifter ejer (Robinson & McBride.1995). Der er dog ingen tvivl om, at børn, måske især piger, kan føle meget nære bånd med deres heste (eller den hest de rider på til ridning). Undersøgelser viser at mange mennesker (især mænd) ser deres heste som mere dominerende end fx hunden, og benytter sig derfor også af mere hårdhændede metoder i samværet med hesten, end i samværet med andre dyr (Ibid). Derfor er det måske ikke i samværet med hesten, at børn lærer at udvise empati og tolerance, men dette er mere et resultat af voksnes måde at behandle hestene på, end dyrenes påvirkning.

5. Konklusion

Forskellige teorier og undersøgelser støtter op om udsagnet at dyr har en positiv betydning for menneskers fysiske og psykiske livskvalitet. Selvom der kan være flere faktorer i spil, tyder det dog på, at dyr rent faktisk har en vigtig betydning for mange mennesker, og kan gavne vores fysiske og psykiske helbred. Dermed ikke sagt, at dyr er ensbetydende med et godt liv, for der er selvfølgelig mange forskellige faktorer der spiller ind, når man skal se på et menneskes helbred. Men at dyr er en af de faktorer, der kan have en gavnlig virkning, tyder mange undersøgelser på.

Med hensyn til dyrs betydning for børns udvikling, har der været lidt mere mangelfuld empiri på området, som kunne bevise disse faktorer. En af grundene til, at der ikke før er lavet så meget forskning inden for området børn og dyr, kan muligvis også hænge sammen med den selvfølgelighed der hos mange ligger i at sætte disse sammen. Når man ikke sætter spørgsmålstegn ved dyrs gavnlige betydning for børn, er der heller ikke en motivation til at foretage undersøgelser. De undersøgelser der er foretaget har ikke været så omfattende, så derfor har resultaterne været svære at få til at vise en statistisk signifikant sammenhæng. Derudover er der umådeligt mange faktorer der spiller ind på børns udvikling, og dyr er kun en lille del af dem, så at adskille effekten af samværet med dyr fra andre påvirkninger kan være svært i empiriske undersøgelser. Der er endda nogle undersøgelser der viser at dyr ikke har nogen effekt (Daly & Morton.2003), så på det område mangler der ordentlig empiri, der kan vise en tydelig sammenhæng i den ene eller anden retning. Derfor kunne det være interessant med en grundig og omfattende undersøgelse, der undersøgte så mange faktorer som muligt, og som fulgte børn over en længere periode. Dette kan dog være svært rent praktisk. Udfra størstedelen af de undersøgelser jeg har haft kendskab til, tegner der sig dog en tendens til at dyr kan have en positiv virkning på flere måder i barnets udvikling, men også at det ikke er dyrenes tilstedeværelse alene, der gør det. Snarere afhænger virkningen af, hvordan dyret indgår og passer ind i familiens rammer. Udover at dyret kan skabe glæde for familiens barn, skal der voksen hjælp til for at de erfaringer der gøres med dyret kan videreføres til mennesker, og for at relationen mellem dyr og barn udvikles på den rette måde. Derfor er det vigtigt at forældrene deltager i hele processen omkring dyret, for ellers kan arrangementet både blive u hensigtsmæssigt for barnet, men også for dyret.

Referenceliste

- Beck, A. & Katcher, A. (1996). *Between Pets and People: The Importance of Animal Companionship*. Indiana: Purdue University Press.
- Bergler, R. (1988). *Man and Dog – The Psychology of a Relationship*. Blackwell Scientific Publications.
- Bodsworth, W. & Coleman, G. J. (2001). Child-Companion Animal Attachment Bonds in Single and Two-Parent Families. I: *Anthrozoös*. Vol. 14. Nr. 4. S. 216-223.
- Bowlby, J. (1996). *At knytte og bryde nære bånd*. Frederiksberg: DET lille FORLAG.
- Bowlby, J. (1994). *En sikker base*. Frederiksberg: DET lille FORLAG.
- Burch, M.R., Bustad, L.K., Duncan, S.L., Fredrickson, M. & Tebay, J. (1995). The Role of Pets in Therapeutic Programmes. I: Robinson, I. (Ed.). *The Waltham Book of Human-Animal Interaction: Benefits and responsibilities of pet ownership*. Pergamon.
- Cole, M., Cole, S.R. & Leightfoot, C. (2005). *The Development of Children*. New York: Worth Publishers.
- Daly, B. & Morton, L.L. (2003). Children with pets do not show higher empathy: A challenge to current views. I: *Anthrozoös*. Vol. 16, Nr. 4.
- Danmarks Statistik. (2000). Familiernes kæledyr. I: *Nyt fra Danmarks Statistik*. Nr. 499. D.13.02.00.
- Davis, J. H. & Juhasz, A. M. (1995). The Preadolescent/Pet Friendship Bond. I: *Anthrozoös*. Vol. VIII, Nr. 2. S. 78-82
- Endenburg, N. (1995). The Attachment of People to Companion Animals. I: *Anthrozoös*. Vol. VIII, Nr. 2. S. 83-89.
- Enders-Slegers, M. (2000). The Meaning of Companion Animals: Qualitative Analysis of the Life Histories of Elderly Cat and Dog Owners. I: Podberscek, A. L. & Paul, E. S. & Serpell, J. A. (Ed.). *Companion Animals and Us: Exploring the relationships between people and pets*. Cambridge University Press.
- Hansen, K. M., Messinger, C. J., Baun, M. M. & Megel, M. (1999). Companion Animals Alleviating Distress in Children. I: *Anthrozoös*. Vol. 12. Nr. 3. S. 142-148.
- Hart, L. A. (1993). Companion Animals Throughout the Human Life Cycle: The COntributions of Aline and Robert Kidd. I: *Anthrozoös*. Vol. VI. Nr. 3. S. 148-153.
- Levinson, B. M. (1969). *Pet-Oriented Child Psychotherapy*. USA: Charles C Thomas – Publisher.
- Madsen, B. L. (1988). *Børn, dyr & natur*. København: Forlaget Børn & Unge.

Malm, K. (2000), "Neoteni – et vigtigt begreb I hunde-historien", *Hunden*, 10, s. 10-11.

McConnell, P. (2002). *I den anden ende af hundesnoren*. Møntergården.

Melson, G. F. (2001). *Why the Wild Things Are – Animals in the Lives of Children*. USA: Harvard University Press.

Nolen-Hoeksema, S. (2007). *Abnormal Psychology*. New York: McGraw-Hill.

Piaget, J. & Inhelder, B. (2002). *Barnets psykologi*. København: Hans Reitzels Forlag.

Poresky, R. H. (1996). Companion Animals and other Factors Affecting Young Children's Development. I: *Anthrozoös*. Vol. IX, No. 4. S. 159-168.

Robin, M. & ten Bensele, R. Pets and the Socialization of Children. (1985). I: Sussman, M. B. (Ed.). *Pets and the Family*. New York: The Haworth Press.

Robinson, I. & McBride, A. (1995). Relationships with Other Pets. I: Robinson, I. (Ed.). *The Waltham Book of Human-Animal Interaction: Benefits and responsibilities of pet ownership*. Pergamon.

Stammbach, K. B. & Turner, D. C. (1999). Understanding the Human-Cat Relationship: Human Social Support or Attachment. I: *Anthrozoös*. Vol. 12. Nr. 3. S. 162-168.

Turner, D. C. (1995). The Human-Cat Relationship. I: Robinson, I. (Ed.). *The Waltham Book of Human-Animal Interaction: Benefits and responsibilities of pet ownership*. Pergamon.

Winnicott, D. W. (2003). *Leg og virkelighed*. København: Hans Reitzels Forlag

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.